

UOT.004.89

Qasımova R.T.

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
renakasumova@gmail.com

DOMEN ADLARININ HÜQUQİ ASPEKTLƏRİ

Məqalədə domen adlarının hüquqi aspektlərinin aktual problemləri müəyyən olunmuş, bu sahədə mövcud vəziyyət araşdırılmışdır. Domen adları sahiblərinin hüquqlarının qorunması üçün normativ-hüquqi bazanın imkanları xarakterizə olunmuş və bu sahədə mövcud olan problemlərin həlli üçün tövsiyələr verilmişdir.

Açar sözlər: domen, domen adları sistemi, yüksək səviyyəli domenlər, Beynəlxalq Arbitraj Mərkəzi, kiberskvotting.

Giriş

Qlobal şəbəkədə sorğuların ünvanlaşdırılması üçün istifadə olunan domen adları sistemi XX əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısından başlayaraq fərdiləşdirmə vasitələrinin müstəsna hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ixtisaslaşan hüquqşünasların maraq obyektinə çevrilmişdir. Domen (ingilis dilində “domain” sözü latın dilindəki sahib olma, malik olma mənasını verən “dominium” sözündən əmələ gəlmişdir) İnternetin məntiqi səviyyəsidir. Domen adları nöqtələrlə ayrılmış simvol sahələrindən ibarətdir. Domen adları sistemi (*Domain Name System, DNS*) İnternet infrastrukturunun ən mühüm komponentlərindən biridir və əsas təyinatı domen adlarını İP-ünvanlara və İP-ünvanlarını domen adlarına çevirməkdir [1].

Bu gün qlobal şəbəkədə kommersionlaşma prinsipinə başlanılması ünvanlaşdırma sisteminin, xüsusilə də, domen adları sisteminin inkişaf istiqamətlərini müəyyən edir. Domen adı əmtəə nişanı və firma adlarının həm qanuni, həm də qeyri-qanuni istifadəsi üçün yeni imkanlar yaratmışdır. Domen adının sui-istifadəsi zamanı əmtəə nişanlarının müdafiəsi probleminin həllinə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Qeyd etmək lazımdır ki, heç bir ölkədə İnternetdə intellektual mülkiyyətin müdafiəsi haqqında xüsusi qanun yoxdur. Əmtəə nişanı sahibinin hüquqlarının müdafiəsi əmtəə nişanları haqqında xüsusi qanunların əsasında həyata keçirilir. Bu qanunlarda əmtəə nişanlarının kommersion məqsədilə istifadəsinə müstəsna hüquq verilmişdir. Əmtəə nişanı sahibinin icazəsi olmadan identik və ya oxşar əmtəə nişanlarından istifadə qanunsuz sayılır. Belə ki, bəzi ölkələrin məhkəmələri belə domen adlarının sanksiyasız istifadəsini əmtəə nişanı sahibinin hüquqlarının pozulması kimi tanıyırlar (Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya və s.). Beynəlxalq konvensiyalar intellektual mülkiyyət hüquqlarının, o cümlədən İnternetdə istifadə olunan əmtəə nişanının qorunmasının əsas prinsiplərini müəyyən edir [2-5].

Ümumi istifadəli yüksək səviyyəli domenlərdə və həmçinin ölkələrə məxsus yüksək səviyyəli domenlərdə domen adlarının qeydiyyatına alınmasının müəyyən qaydaları mövcuddur. Qeyd etmək lazımdır ki, domen adının qeydiyyatı zamanı inzibati və bir sıra texniki məhdudiyyətlər də vardır. Qaydalar praktiki olaraq bütün milli domenlərə münasibətdə eynidir [6, 7].

Hazırda domen adlarına olan tələbatın sürətlə artması ünvanlarla bağlı alver və sui-istifadələrin sayının artmasına səbəb olmuşdur. Artıq qeydiyyatda olan əmtəə nişanları və firma adlarından istifadə üzrə mübahisələrdən başqa, şəhər adlarının və tanınmış şəxslərin adlarının qanunsuz istifadəsi ilə bağlı mübahisə halları da çoxalmışdır. Domen adlarının qeydiyyatına qoyulan məhdudiyyətlərin olmasına baxmayaraq, onlardan müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edilir. Belə vəziyyət dünya ölkələrinin əksəriyyətində böyük narahatlıqlar yaradır. Yüksək səviyyəli domen zonalarında aparılan təhlillər göstərir ki, domen adlarının

istifadəsi, idarəçiliyi və qeydiyyatı prosesində problemlər tam həllini tapmamışdır. Mövcud problemlər onların həll zərurətinin aktual məsələ kimi ortaya qoyur.

Domen adlarının hüquqi tənzimlənməsi

Tədqiqatlar göstərir ki, adətən, domen adları üzrə mübahisələr əmtəə nişanına, firma adına olan hüququn pozulması hallarında baş verir. Obyektiv səbəblərə görə domen adı, bir qayda olaraq, konkret şəxsin soyadı, firma adı və ya əmtəə adı ilə uyğun gələ bilər. Domen adları bu və ya digər dərəcədə fərdiləşdirmə vasitələri funksiyasını yerinə yetirir. Virtual məkanda vandalizmə və müxtəlif növ cinayətkarlığa qarşı, o cümlədən domen adlarının həqiqi sahiblərinə qaytarılması üçün beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş bir sıra sənədlər və mexanizmlər mövcuddur:

- İnformasiya cəmiyyəti məsələlərinə həsr olunmuş dünya sammitlərinin sənədləri (Cenevrə - 2003, Tunis - 2005)
- BMT-nin XI konqresi (aprel 2005)
- Avropa Şurasının “Kompüter cinayətkarlığı ilə mübarizə haqqında” Konvensiyası (2001)
- *WIPO (World Intellectual Property Organization, Ümumdünya İntellektual Mülkiyyət Təşkilatı) və ICANN (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers, Domen Adlarının və İnternet-Protokol Ünvanlarının İdarə edilməsi üzrə Korporasiya) tərəfindən “Domen Adları Üzrə Mübahisələrin Araşdırılmasının Vahid Siyasəti və Qaydaları” (24.10.1999)*

Qeyd edək ki, göstərilən sonuncu sənəddə domen adlarından istifadədə beynəlxalq arbitraj məhkəməsinin (və ya *tretey* məhkəməsi, mübahisələrin həlli üçün nəzərdə tutulmuşdur, məhkəmə və dövlət orqanları arasında vasitəçi funksiyasını yerinə yetirir) tamamilə yeni proseduru göstərilmişdir [8]. Siyasət və Qaydalar İnternetdə qeyri-sağlam və ədalətsiz rəqabət anlayışını rəsmiləşdirdi. Bu anlayış sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi üzrə Paris Konvensiyasının 10-cu maddəsində nəzərdə tutulur (20.03.1883). Həmin konvensiyanın 10-cu maddəsinə uyğun olaraq aşağıdakılar qadağan olunur [9]:

- rəqibin müəssisəsi, məhsulları və ya fəaliyyətinə qarşı bütün hərəkətlər;
- rəqibin müəssisəsi və məhsullarını hörmətdən salan yanlış ifadələr;
- malların xüsusiyyəti və xassələrinə qarşı ictimaiyyəti çaşqınlığa aparan göstərişlər.

Siyasət və Qaydalar bütün akkreditə olunmuş domen adları qeydiyyatçıları tərəfindən *.com*, *.net*, və *.org* zonalarında, həmçinin ayrı-ayrı yüksək səviyyəli milli domenlərin inzibatçıları tərəfindən qəbul edilmişdir. Onların arasında Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) bəzi ölkələrinin domen zonaları da vardır. Qırxdan çox domen zonası bu sənədlərin təsiri altındadır. Siyasət və Qaydalar hələlik digər zonalara şamil olunmur. Bu zonalarda baş verən mübahisələrə Siyasət çərçivəsində baxılması hüquqi və siyasi baxımdan həmin ölkələri qane etmir. Göstərilən məsələlərin həlli üçün belə mübahisələrin alternativ həlli üsullarının işlənilməsi məqsədəuyğundur. Belə təcrübənin hüququn digər sahələrində olduğu kimi domen adları sahəsində də olması vacidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, *UDRP*-də *.com*, *.net*, *.org* və digər domenlər üçün inzibati proseduralar təyin edilmişdir. Belə ki, *.com*, *.net*, *.org* və digər ümumi istifadəli domenlər açıq statusa malikdir. Onlardan istənilən hüquqi və ya fiziki şəxsin məhdudiyət olmadan qeydiyyatdan keçməsi mümkündür. Digər domenlərdə isə qeydiyyat yalnız bir sıra müəyyən şərtlər yerinə yetirildikdə mümkündür. Məsələn, *.edu* zonası istisnasız olaraq təhsil müəssisələri tərəfindən istifadə edilməsi üçün təyin olunmuşdur.

Qəbul edilmiş Siyasət domen adının qeydiyyatı haqqında “Müqavilə”nin bir hissəsidir və domen adının qeydiyyatı və istifadəsi ilə əlaqədar münasibətdə iddiaçı (domenin inzibatçısı) ilə istənilən digər tərəf arasındakı mübahisələri müəyyən edir. Siyasətə görə, domen adının

qeydiyyatına, onun vaxtının uzadılmasına və ya bərpasına görə ərizə verdikdə iddiaçı (domen inzibatçısı) aşağıdakıları təsdiq edir:

1. domen adının qeydiyyatı haqqındakı müqavilədə təqdim edilən bütün informasiya tam və dolğundur;
2. domen adının qeydiyyatı üçüncü şəxslərin hüququnu pozması və ya digər şəkildə məhdudlaşdırması haqqında məlumatı yoxdur;
3. domen adı qanunsuz məqsədlə qeydiyyata alınmışdır;
4. domen adı hər hansı qanun və qaydanın pozulmasında istifadə olunmayacaqdır.

Domen adının qeydiyyatının kiminsə hüququnu pozmasını təyin etmək iddiaçının (domen inzibatçısının) vəzifəsidir. Siyasətə uyğun olaraq, qeydiyyatçı aşağıdakı şərtlər daxilində qeydiyyatı ləğv etmək, domeni digər şəxsə vermək və ya qeydiyyat verilənlərinə digər dəyişikliklər etmək hüququnu özündə saxlayır:

- Siyasətdəki qaydalara uyğun olaraq, domenin inzibatçısından (və ya etibarlı şəxsdən) belə hərəkətlərin həyata keçirilməsi üçün yazılı və ya elektron təlimat aldıqda;
- qeydiyyatçı tərəfdən müvafiq səlahiyyətlərə malik, məhkəmə işinin müəyyən icrasını həyata keçirməyi tələb edən hökm və qərarlarını aldıqda;
- qeydiyyatçı tərəfdən inzibati komissiyanın bu icranın həyata keçirilməsini nəzərdə tutan qərarı alındıqda. Burada bu qərarın inzibati prosesdə çıxarılması (burada inzibatçı prosesin tərəflərindən biridir) və Siyasətə uyğun həyata keçirilməsi şərtidir;
- domen adının qeydiyyatı haqqında müqavilədəki şərtlərə və digər hüquqi əsaslara uyğun olaraq hərəkət etdikdə.

Domen adının məsuliyyətsiz qeydiyyatı və istifadəsini sübut edən dəlillərə aşağıdakılar aiddir [10-13]:

- əmtəə nişanının əsl sahibinə sonradan satmaq, icarəyə vermək və ya digər yolla qaytarmaq məqsədilə domenin qeydiyyata alınması;
- əmtəə nişanının sahibinə onu öz domen adında göstərməyə mane olmaq üçün domenin qeydiyyata alınması;
- rəqibin fəaliyyətinə mane olmaq üçün domenin qeydiyyata alınması;
- sayta İnternet istifadəçilərini cəlb etməklə kommersiya mənfəəti əldə etmək məqsədilə domenin qəsdən qeydiyyata alınması və s.

Domen işləri üzrə bir çox ölkələrin (məsələn, Rusiyanın) praktikası göstərdi ki, məhkəmələr belə işlərə baxmağa hazır deyildir. İntellektual mülkiyyət, domen adları ilə bağlı işlər çox geniş yayılmış məsələlər kateqoriyasına aid deyil. Bu sahələr yeni yarandığına görə hələ lazımı hüquqi baza yaradılmamışdır. Bunun üçün hüquqi kadrların hazırlanması tələb olunur.

Domen adları ilə bağlı hüquqi baxımdan qeyri-müəyyən vəziyyətin yaranmasının səbəblərindən biri də İnternetdə ICANN təşkilatının dəstəklədiyi DNS-dən başqa alternativ DNS (məsələn, *Open Root Server Confederation*, Açıq Köklü Server Konfederasiyası)) meta şəbəkələrin mövcudluğudur. Bu şəbəkələr bütün arzu edən istifadəçilərə istənilən alternativ domenlərin yaradılmasına imkan verir (.game; .family; .sport; .love; .video və s.). Alternativ domenlərlə işləyərkən əsas narahatçılıq istifadəçinin brauzerinin xüsusi proqramlarla və ya kliyent kompüterində xüsusi konfigurasiyalı IP protokolu ilə təchiz olunması ilə bağlıdır.

Digər narahatçılıq alternativ zonaların adı ilə artıq çoxdan qeydiyyata keçmiş saytların mümkünlüyüdür (məsələn, *love.com*). ICANN təşkilatı belə alternativ domenlərə qarşı çıxır. Bu gün İnternet vasitələri o qədər effektivdir ki, praktiki olaraq hər bir təşkilat, firma və ya fiziki şəxs özünün virtual nümayəndəsi kimi şəbəkədə saytını yaratmağa səy göstərir. Bu baxımdan alternativ domenlərin mövcudluğu anlaşıla bilər.

İnternetdə domen adlarının hüquqi problemləri

Domen adlarının hüquqi problemləri ilə ilk olaraq 1995-ci ildən ABŞ məhkəməsi, daha sonra Qərbi Avropanın məhkəmə orqanları, 1999-cu ildən isə Rusiyanın Arbitraj məhkəmələri və ümumi hüquqi məhkəmələr qarşılaşdılar. Bu illər ərzində predmeti domen adı olan mübahisələr üzrə çoxlu sayda məhkəmə qərarları çıxarılmışdır. Bundan başqa, 1999-cu il noyabrın 21-də ABŞ konqresi tərəfindən əmtəə nişanlarına həsr olunmuş *Lenham* Qanununun 43-cü bölməsinə dəyişiklik edən İstehlakçıların kiberskvotterlərdən müdafiəsi haqqında Qanun (*The Anti-Cybersquatting Consumer Protection Act, ACPA*) qəbul edilmişdir. *ACPA* xüsusi olaraq domen adları və əmtəə nişanları ilə birləşməsində münasibətlərin tənzimlənməsi üçün nəzərdə tutulur. Amerika tədqiqatçılarının İnternetdə yerləşdirdiyi nəşrlərin analizi göstərir ki, baxılan problemlərə həsr olunan işlərin sayı 1996-cı ildən 1999-2000-ci illərə qədər artmaqda davam etmişdir. 2001-ci ildən başlayaraq bu cür işlərin sayı kəskin azalmışdır. Bu fakt onun nəticəsidir ki, bu gün ABŞ-da İnternetin kommersionlaşması zamanı domen adları və fərdiləşdirmə vasitələrinə müstəsna hüquqlar ilə yaranan problemlərin əksəriyyəti məhkəmə praktikasında - bu ölkə üçün əsas hüquq mənbəyində öz əksini tapmışdır. Beləliklə də, bu problem amerikalı hüquqşünaslar üçün öz aktuallığını itirmişdir. Bu gün amerikalı hüquqşünasları tələb olunmayan elektron məktublarla (spamlar) və İnternetdə musiqi əsərlərinin paylanması ilə müəllif və əlaqəli hüquqları pozanlarla mübarizə məsələsi daha çox narahat edir [14, 15].

Lakin yuxarıda deyildiyi kimi, hələ də domen adına müstəsna hüququ tanıdan xüsusi qanunvericiliyin olmaması mühüm problem olaraq qalmaqdadır. Ona görə də domen adlarının statusunun və onların əmtəə nişanlarının, firma adlarının statusu ilə, eləcə də, fiziki şəxslərin şəxsi adları ilə münasibətləri tezliklə qanunvericiliklə tənzimlənməli (müxtəlif tip məhsullar və firma adları üçün bir neçə eyni əmtəə nişanlarının mövcud olması nəzərə alınmaqla) və domen adı hüquqi olaraq fərdiləşmə vasitəsi kimi möhkəmlənməlidir.

Etiraf etmək lazımdır ki, virtual fəza əvvəllər hüquq elminə məlum olmayan xüsusiyyətlərə malik yeni obyekt (domen adı) yaratmışdır. Bu baxımdan, domen adları sahiblərinin hüquqlarının qorunması üçün normativ-hüquqi bazanın yaranmasına ehtiyac vardır. Hüquqşünaslar hələ də İnternetin hüquqi aspektləri haqqında geniş biliklərə malik deyillər. Dünyanın əksər ölkələrində İnternetin hüququ tənzimlənməsi haqqında müxtəlif diskussiyalar gedir [16, 17]. Belə ki, İnternetdə müəllif, əlaqəli hüquqlar, eyni zamanda, firma adları və əmtəə nişanlarına dair hüquqlar pozulur. Hazırda hüquq elmində intellektual mülkiyyətə həsr olunmuş mülki hüquqlar sahəsində məsələlərin həllini tələb edən bütöv bir kompleks yanaşma meydana gəlmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, domen adlarının və intellektual mülkiyyət haqqında qanunvericiliklə mühafizə olunan fərdiləşdirmə vasitələrinin münasibətləri problem kimi birlikdə müəyyən oluna bilər.

Domenlərin hüquqi tənzimlənməsinə, göstərilən problemlərin praktiki və nəzəri həllinə məhkəmə orqanları və hüquqşünas nəzəriyyəçilərlə bərabər, qanunverici və icra hakimiyyəti orqanları, patent idarələri, İnternetdə ünvanların paylanması ilə məşğul olan təşkilatlar və *WIPO* qoşulmuşlar. Ümumiyyətlə, domen adları sistemi İnternet kimi qlobal xarakter daşıyır, müstəsna hüquqların müdafiəsi sistemi isə çoxsaylı beynəlxalq müqavilələr halında, ayrı-ayrı dövlətlərdə özünəməxsus milli xüsusiyyətə malikdir. Ona görə də domen adları və fərdiləşdirmə vasitələri problemləri müstəsna hüquq obyektləri kimi hər bir dövlətdə və konkret ayrıca beynəlxalq səviyyədə həll edilir [18, 19].

Artıq bütün yaranan problemlər qlobal miqyasda öz həllini tələb edir. Dünyada domen mübahisələrinin başqa yolla həllinin vacibliyi haqqında diskussiyalar çoxdan gedir. Bu kimi diskussiyalar, əsasən, İnternetin texniki və hüquq sahələrində biliyə malik olan hüquqşünasların iştirakı ilə aparılır. Belə bir strukturun olması ənənəvi məhkəmələrin bu kateqoriyadan olan işlərdən azad edilməsinə və eyni zamanda, həmin işlərin peşəkar mütəxəssislər tərəfindən həll edilməsinə gətirib çıxarar. Xaricdə belə təcrübə artıq mövcuddur [20, 21].

ICANN tərəfindən qəbul edilmiş sənəd (*UDRP*) prinsiplər olaraq domenlərin qazanc məqsədilə qeydiyyatı hallarına baxmaq üçün mübahisələrin tənzimlənməsinin yeni qeyri-məhkəmə sistemini yaratmışdır. Xüsusi Arbitraj mərkəzləri çərçivəsində formalaşmış bu sistemdən istifadə etməklə tribunallar əmtəə nişanının və oxşar domen adının sahibinin mübahisəsi üzrə qərar çıxarırlar. Qərarın qanuniliyi *.com*, *.net*, *.org* və digər 40 domen zonasında istənilən domen adının qeydiyyatı haqqında müqavilədə təmin edilir [22].

Domen adları ilə bağlı mübahisələr

Aydındır ki, ənənəvi məhkəmə çərçivəsində domen mübahisələrinə baxılma prosesi uzun prosedurdur. Bu çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün bir çox ölkələrdə mübahisələrin qısa prosessual, lakin kompetent həlli mexanizmini işləmək cəhdi edilmişdir.

Yüksək səviyyəli coğrafi domen zonalarının müqayisəli təhlili onu göstərir ki, domen adının qeydiyyatı və idarə edilməsi ilə bağlı yaranan mübahisələrin həlli yolları da müxtəlifdir. Domen adının qeydiyyatı və idarə edilməsi ilə bağlı yaranan mübahisələrə baxılması ölkələrin qeydiyyat qaydalarında öz əksini tapır. Bu qaydaların yerinə yetirilməsində zonanın inzibatçı/qeydiyyatçı təşkilatı məsuliyyət daşıyır. Domen adları ilə bağlı yaranan mübahisələrə baxılma bir neçə üsulla yerinə yetirilə bilər:

- *ICANN* tərəfindən qəbul edilmiş *UDRP* çərçivəsində;
- Beynəlxalq Arbitraj Mərkəzlərinə müraciət etməklə;
- ölkənin müvafiq qanunvericiliyinə uyğun olaraq məhkəmələrə müraciət etməklə;
- qanuni metodlardan istifadə etməklə mübahisə edən tərəflər arasında müstəqil razılaşma yolu ilə (danışıqlar yolu).

Bəzi ölkələrin zona inzibatçıları domen adının başqa şəxslər tərəfindən istifadəsində məsuliyyət daşıyırlar. Eyni zamanda, domen mübahisələrində iştirak etmirlər. Həmin ölkələrə Albaniya (AL), Bosniya və Herseqovina (BA), Banqladeş (BD), Belçika (BE), Benin (BJ), Beliz (BZ), İsveçrə (CH), Kipr (SY), Almaniya (DE), Fransa (FR), Lüksemburq (LU), Liviya (LY), Mavritaniya (MR), Meksika (MX), Monqolustan (MN), Monako (MC), Oman (OM) və s. daxildir.

Qeyd olunduğu kimi, virtual məkanda domen adlarının həqiqi sahiblərinə qaytarılması üçün beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş sənədlər mövcuddur. *ICANN* və *WIPO*-nun Siyasət və Qaydalarının qüvvəyə mindiyi vaxtdan domenlər haqqında mübahisələrə baxmağa səlahiyyətləri olan Arbitraj Mərkəzləri (onların sayı beşdir) təyin olunmuşdur [23, 24]:

- Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının Arbitraj və Vasitəçi mərkəzi (*World Intellectual Property Organization Arbitration and Mediation Center*, *WIPO Arbitraj-vasitəçi mərkəzi*), 1 dekabr 1999-cu il;
- ABŞ-ın Minnesota ştatında yerləşən Milli Arbitraj Forumu (*National Arbitration Forum, NAF*), 23 dekabr 1999-cu il;
- Nyu-Yorkda yerləşən, mübahisələrin həlli üzrə CPR İnstitutu (*CPR Institute for Dispute Resolution*), 22 may 2000-ci il;
- Domen Adları Üzrə Mübahisələrin Asiya Mərkəzi (*Asian Domain Dispute Resolution Center*), 3 dekabr 2001-ci il;
- “eResolution Canada” təşkilatı, 1 yanvar 2000-ci il.

Beləliklə, hazırda Siyasət çərçivəsində məhkəmə araşdırmasını dörd təşkilat həyata keçirir. Onlardan biri Avropada (*WIPO* mərkəzi, Cenevrə), ikisi ABŞ-da, biri isə Asiya regionunda (Asiya mərkəzinin Honq-Konqda və Çində filialları var) yerləşir. İddiaçı bu təşkilatlardan istənilən birini seçmək hüququna malikdir. Statistika görə, iddiaçıların 90%-dən çoxu *WIPO* mərkəzinə və Milli Arbitraj Forumuna müraciət etmişlər.

Hər bir Arbitraj Mərkəzi domen mübahisələrinin tribunallar tərəfindən baxılmasının ayrıca prosessual qaydalarını müəyyən edən Siyasət və Qaydalardan başqa, özünün əlavə prosedur

qaydalarından da istifadə edir. Arbitraj mərkəzləri yarandığı vaxtdan 10000-dən çox işə baxmışdır.

Araşdırmalar göstərir ki, domen adının azad seçiminin mümkünlüyü, qanuni qeydə alınmış əmtəə və ticarət nişanına və ya firma adına (və ya digər fərdiləşdirmə vasitələrinə) identik ya da oxşar olan domen adlarının qeyri-qanuni qeydə alınmasına gətirib çıxarır. Bu da domenlərin “qara bazarı”nın formalaşmasına səbəb olur. Domen adlarından mənfəət əldə edənlər kiberskvotterlər adlanır. Kiberskvotting (*cybersquatting*) – kimlərsə qeydiyyatdan keçirilmiş əmtəə və ya ticarət nişanı olan domen adlarının zəbt edilməsidir (“domen pıratçılığı”).

Bu gün domen mübahisələri əmtəə nişanları və domenlərin sahiblərinin xeyrinə həll olunur. Nəticə isə çox zaman təqdim edilmiş sübutlardan, tərəflərin nümayəndələrinin peşəkarlığından, predmet və prosessual normaları bilməklərindən asılıdır. Əksər ölkələrin hakimləri, onların xarici həmkarları kimi domen mübahisələrinin baxılması zamanı 80% hallarda əmtəə nişanları sahiblərinin xeyrinə qərar çıxarırlar. Domenlər haqqında mübahisələr üzrə təxminən 10-12 gün məhkəmələrdə dinləmə iclasları aparılır. Elə hallar olur ki, dinləmələr illər boyu uzanır, bəzən də mübahisələr üç ay ərzində məhkəmə tərəfindən həll olunur [25].

Arbitraj-vasitəçi mərkəzi olan *WIPO* eyni zamanda çoxdilli (milli əlifba simvolları ilə təqdim olunan) domen adları ilə bağlı mübahisələrin həll edilməsində də iştirak edir. Son zamanlar bu mövzu ilə bağlı müraciətlərin sayı yüzlərlədir. Müraciətlərin analizini aparan *WIPO* domenlərin zəbt olunmasında çoxdilli domenlərin payının daha çox olmasından narahat olduğunu bildirir. Mərkəz müxtəlif dillərlə bağlı mübahisələrə baxmaq məcburiyyətində qalır. *WIPO* tərəfindən, *UDRP*-ə əsaslanaraq, baxılan mübahisələrə cəlb olunmuş tərəflərin coğrafi paylanması dünyanın 136 ölkəsini əhatə edir.

Nəticə

Yuxarıda deyilənlərdən aydın olur ki, İnternetin doğurduğu hüquqi problemlər domen fəzasına da aid olduğu üçün onların hüquqi tənzimlənməsinə böyük ehtiyac vardır. Bu problemlər ənənəvi hüquq praktikasında mövcud olmadığına görə onların həlli üçün tamamilə yeni metodların, mexanizmlərin işlənməsi tələb edilir. Çünki domen adları ilə əlaqəli mübahisələr, adətən, əmtəə və ticarət nişanları, soyadları, fiziki və hüquqi şəxslərin fərdiləşdirmə vasitələri ətrafında baş verir. İntellektual mülkiyyətin qorunmasına dair ənənəvi qanunvericiliyin İnternetdəki müvafiq münasibətlərə tətbiq edilməsində böyük çətinliklər yaradır. Ona görə də İnternetdə intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunmasına dair xüsusi beynəlxalq konvensiyanın qəbul edilməsinə böyük ehtiyac duyulur.

Qeyd etmək lazımdır ki, bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, son illər BMT-nin mandatı əsasında virtual mühitdəki idarəetmə, tənzimləmə problemlərinin həlli ilə məşğul olan İnternet İdarəçiliyi Forumu, BMT-nin müvafiq ixtisaslaşmış qurumları, elmi mərkəzləri, digər qurumlar İnternetlə bağlı hüquqi problemlərin həllinə cəhd göstərir, ölkələr üçün model qanunlar, tövsiyələr hazırlayırlar.

Ədəbiyyat

1. Серго А.Г. Доменные имена, М., “Бестселлер”, 2006, 366 с.
2. Qasımova R.T. İnternet mühitdə domen adları, onların seçilməsi, qeydiyyatı və problemləri / Elektron elm problemləri üzrə I respublika elmi-praktiki konfransı, Bakı, 2012, s.75-76.
3. Агеенко А.А. Соотношение прав на доменное имя и товарный знак в США: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, М., 2002, 175 с.
4. Qasımova R.T. İnternetdə domen problemləri və onların həlli yolları, Bakı, “İnformasiya texnologiyaları” nəşriyatı, 2012, 164 s.

5. Chandrani R. Beating the Cybersquatters – Dispute Resolution v. U.S. Statutory Protection // Entertainment Law Review, 2000, v. 11, No. 4, p. 76-79.
6. Касумова Р.Т. Сравнительный анализ географических доменов верхнего уровня сети Интернет // Информационные технологии, 2011, №7, с. 18 -23.
7. Qasimova R.T. Domen adlarının qeydiyyatı qaydaları və onların müqayisəli təhlili / Riyaziyyatın tətbiqi məsələləri və yeni informasiya texnologiyaları üzrə II Respublika elmi konfransı, Sumqayıt, 2012, s. 196-198.
8. Шевченко Н.Л. Третейский суд по информационным спорам в Интернете // Юридический мир, 2000, № 12, с. 26-29.
9. Серго А. Споры о доменных именах // Интеллектуальная собственность, 2002, № 4, с. 48-55.
10. Серго А.Г. Интернет и Право, М., Бестселлер, 2003, 272 с.
11. Минков А.М. Единообразная методика рассмотрения споров о доменных именах – UDRP / Четвертая всероссийская конференция “Право и Интернет: теория и практика”, М., 2002, с. 29-31.
12. Серго А. Защита доменных имен. (Начало) // Право и экономика, 2002, №10, с. 76-83.
13. Серго А. Защита доменных имен (Окончание) // Право и экономика, 2002, № 11, с. 68-82.
14. Chandrani R. Beating the Cybersquatters – Dispute Resolution v. U.S. Statutory Protection // Entertainment Law Review, 2000, v. 11, No. 4, p. 76-79.
15. Chandrani R. Cybersquatting - A New Right to Protect Individual Names in Cyberspace? // Entertainment Law Review, 2000, v. 8, No. 3, pp. 171-174.
16. Searing M.E. “What’s in a Domain Name?” A Critical Analysis of the National and International Impact on Domain Name Cybersquatting // 40 Washburn Law Journal, 2000, No.1, p. 110-141.
17. Stacey K.H. The "Law That It Deems Applicable": ICANN, Dispute Resolution and the Problem of Cybersquatting // Hastings Communications and Entertainment Law Journal, 2000, v. 22, No. 3/4, p. 453.
18. Наумов В.Б. Право и Интернет: Очерки теории и практики, М., Книжный дом “Университет”, 2002, 432 с.
19. Милютин З.Ю. Соотношение доменных имен со средствами индивидуализации. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, М., 2005, с. 13-24.
20. Милютин З.Ю. «Киберсквоттинг» как злоупотребление правом // Хозяйство и право, 2005, № 12, с. 60-62.
21. Милютин З.Ю. Управление интернет-адресацией и доменные конфликты, Реферат по гражданскому праву, Москва, 2004, 20 с.
22. Федоренко Н.В., Пархоменко П.Н., Пархоменко Н.Г. Особенности адресной организации сети Интернет и арбитражные споры вокруг доменных имен // Защита информации. Конфидент, 2004, №4, с. 12-14.
23. Калятин В.О. Интеллектуальная собственность (Исключительные права), Учебник для вузов, М., НОРМА, 2000, 384 с.
24. Венедрухин А.А. Доменные войны II, СПб., Питер, 2011, 304 с.
25. Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş. İnternet mühitində iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi: mövcud problemlər və həlli yolları // İnformasiya Cəmiyyəti Problemləri, Bakı, 2012, №1, s. 3-14.

УДК: 004.89

Касумова Рена Т.

Институт Информационных Технологий НАНА, Баку, Азербайджан
renakasumova@gmail.com

Правовые аспекты доменных имен

В статье определены актуальные проблемы правовых аспектов доменных имен и проанализированы текущие ситуации в этой области. Охарактеризованы возможности нормативно-правовой базы для защиты прав владельцев доменных имен, даны рекомендации для решения существующих проблем в этой области.

***Ключевые слова:** домен, доменные имена, домены верхнего уровня, Международный арбитраж-центр, киберсквоттинг.*

Rena T. Qasimova

Institute of Information Technology of ANAS, Baku, Azerbaijan
renakasumova@gmail.com

Legal aspects of domain names

The article identified urgent problems of the legal aspects of domain names and analyzed the current situation in this area. It characterized by the possibility of the legal framework to protect the rights of owners of domain names, recommendations for solving the existing problems in this area.

***Keywords:** domain, domain names, top-level domains, the regulatory framework, International Arbitration Centre, cybersquatting.*

Bu iş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişaf Fondunun maliyyə yardımı ilə yerinə yetirilmişdir – Qrant №EIF-RİTN-MQM-2/İKT-2-2013-7(13)-29/22/1